

désével együtt. Egy olyan hely, amely sok tekintetben nélkülözi ugyan a modernizáció és a kritika áldásait, hiszen azokat mindig hatalmas eszközökkel akarták rákényszeríteni, de talán éppen ebből a hiányból fakadhatnak vallási, politikai, művészi előnyei és tartalékai. Erdély tehát korántsem az „ártatlanság hazája”, nem szűz terület, de nem is gyarmat, noha régóta hiányolja egy olyan idegen pillantását, aki a birtoklás vagy a kisajátítás vágya nélkül szeretné szeretni. S ezzel utalhatunk arra is, hogy nem pusztán kevésbé ismert, de talán *távolabb* is van egy mástól Erdély és Magyarország, mint amennyire azt így a szomszédokból gondolni véljük.

Vagyis az erdélyiség mint politikai állapot nem pusztán a deficit modernitás nosztalgiáira és gyarmatosításokra használható, és nem pusztán a kritikus modernitás által meghódítandó terület, hanem a modernitás kritikájának vagy alternatívájának gyújtópontja is lehet(ne). Szívesebben mondom magam erdélyinek, ha már mondani kell valamit, mint magyarnak, mert ebbe beleérthetem a magyarságomat és még sok egyebet is, anélkül, hogy ki kellene ezzel zárnom másokat. Hiszen ha a modern művészt az teszi, hogy nincsen evidens közössége, nos, akkor azt hiszem, vannak bajok ezzel a modernitás-konceptcióval, főleg ha valaki egyfajta baloldali kritikai ihletből mond le a közösség iránti elkötelezettség valamilyen formájáról. Mert vajon létezhet-e baloldaliság és érvényes baloldali kritikai attitűd egy nem pusztán ímmel-ámmal elfogadott/elviselt, hanem egy nagyon is komolyan vett, de nem frusztrált, nem kizárólagosságra törő közösség reménye, jövője nélkül? Nem állítom, hogy könnyű ehhez megtalálni a megfelelő nyelvet, ezt György Péter sem állítja. Valóban igaz, hogy „ez a számos embert követelő munka [...] még előttünk áll, s ez a könyv [...] egyetlen fontos lépés [...] a határon” (34).

Csetri Elek

Kelemen Lajos élete és munkássága

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár, 2012

Buda Attila

„NEM VOLT IGAZÁN AZ ÖSSZEFOGLALÁSOK TÖRTÉNETÍRÓJA”

Az Élet és Irodalom régi, hű olvasói emlékezhetnek Bajor Andor kedves és találó versére – címe: *Kelemen Lajos legendája* –, amely a történelmi iratok egykori legjobb ismerőjének személyiségét idézi fel, megörökítve erős hitét és váratlan indulatait is. A vers hőse, akit a fél évszázaddal fiatalabb szerző ironikus szeretettel aposztrofált, a 19. század végi, 20. századi erdélyi művelődés egyik emblemikus alakja lett, sokak életművének inspirálója, nemzetének a kisebbségi létben is képviselője, halála után megjelenő munkái még most is alakítanak az egykori pálya rajzán. Életéről, személyiségéről, viselkedéséről anekdoták keringtek az őt ismerők, a beavatottak körében. Ám mára azok is meghaltak, akik élete végén mint fiatalok ismerték meg, személyes ismeretség keltette élmények ezért nem szállhatnak már az utódokra. A kiváló történész és levéltáros azonban nem hullt még teljesen a feledésbe, eljött hát az idő életének és munkásságának a felmérésére, hatásának megállapítására, a maradandók továbbadására.

Az életrajz Csetri Elek utolsó, általa már nem véglegesített munkája, melyet János Mihály rendezett sajtó alá, Sipos Gábor szerkesztett és Egyed Ákos látott el bevezetővel: mindannyian az elődnek címzett adósságukból törlesztettek evvel. A kötet két nagyobb részből áll, az első Kelemen Lajos életútját, a második életművét tárja az olvasók elé. Függeléként pedig egy terjedelmesebb irat olvasható, amely az I. vi-

lágháború egyik igen veszélyes pillanatában végzett, az erdélyi magyarság kulturális javaira nézve kötelező értékmentő munkát örökíti meg. Végül a kötet utolsó oldalán a sajtó alá rendező bemutatja a szerző befejezetlen kéziratát, s számot ad szerkesztői munkájáról.

Az életútra vonatkozó első rész vezérelve a dolgok természete szerint: tények és adatok feltárása, kronologikus rendszerbe sorolása, összefüggések és következtetések megállapítása. Kelemen Lajos 1877. szeptember 30-án született Marosvásárhelyt. Még csak egyévtizedes volt a kiegyezés, de már egy újonnan jelentkező generáció tagjaként kezdte az életét. A szerző részletesen bemutatja szüleit, származásukat, apja foglalkozását, életvitelét, együttélésüket, egymásnak szóló indulataikat, érzéseiket. Kelemen Lajos róluk szóló emlékezéseiből egy, a szegénységből kitörni akaró, ám pontos céllal nem rendelkező családfő és egy áldozatos anya képe néz az utókorra. Szülei több szempontból példaképpül szolgáltak, apja például abban is, ahogyan felnőve az ő mulatós szokásait elfojtotta saját magában. Természetesen sor kerül a gyermeki és kisiskolás személyiség bemutatására, egészségétől kezdve a különféle tantárgyakkal szembeni vonzódásig. Iskolái sorában jelentős szerepet játszott a marosvásárhelyi Református Kollégium.

Közhely, hogy az iskolázás tartalma és szintjei döntően befolyásolja bárki későbbi életpályáját. Ezt a szellemi erőt azonban mindig módosíthatja, hogy maga a tanuló miként, mennyire akar részt venni az oktatás folyamatában. Aki előrelátó, igyekszik minden tárgyból – a készségtárgyakból is – lehetőleg jó eredménnyel zárni, azon ésszerű megfontolásból, hogy egy átlagos tudásszint az egymáshoz kapcsolódó ismeretek következtében könnyebbé teszi annak a széles spektrumú tudásnak a befogadását, amelyet a középfokú oktatás általános, az egyetemi pedig speciális tárgyakban/színvonalon gyakorol. Ennek következtében önmaga érdekei ellen látszik tenni az, aki mintegy szemelget, vállalva a hullámozó eredményt és a hiányos tudást, s csak azokat a tárgyakat gyakorolja, csak abban mélyed el igazán, ami érdekli, amire későbbi egzisztenciáját alapítani akarja. Az oktatásnak mindig az az előnye, ami a hátránya is. Az érdeklődésében, céljaiban kialakulatlan szellem számára túlságos, átláthatatlan a tananyag, ami viszont egy korán kikristályosodott szellem számára részben unalom forrása, amely ráadásul avval a tapasztalattal párosulhat, hogy a szakmai előrehaladás nem okvetlenül a tudás, hanem legtöbbször attól független, külső körülmények következménye. Így kapcsolódhat az unalomhoz a csömör. Kelemen Lajos ebbe a második kategóriába tartozott, számára a tanulás

általa választott szabadsága sokkal többet jelentett, mint az intézmény által biztosított, elfogadott és szakmára jogosító, minden tárgyat magában foglaló tudás. Ez a meggyőződés rejlett azon véleményei mélyén, melyek a szakmai, oklevelekkel és tudományos címekkel alátámasztott előrejutás alapjait kérdőjelezték meg, hiszen már kisgimnazista korában kialakult elképzelése volt arról, életét mivel akarja eltölteni.

Pályaválasztását nagymértékben befolyásolta a történelem iránt korán fellobbant érdeklődése. E vonzódásban része volt olvasmányainak, diákkori barátainak, s ebben a vonatkozásban rá hatást gyakoroló tanárainak. Csetri Elek, főként a kéziratok hagyaték naplóira alapozva, részletesen bemutatja az indítékokat, s kiemeli Szádeczky-Kardoss Lajos történésznek, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanárának a hatását, aki Kelemen az apja által pártfogolt jogászi pálya helyett a történészi hivatás felé irányította, és élete középpontjába a forráskutatást helyezte, de Márki Sándor – történész, az 1880-as évek végétől szintén kolozsvári egyetemi tanár – hatása sem elhanyagolható. Mindez nyilvánvalóan eredménytelen lett volna, amennyiben Kelemen Lajosból hiányzik a személyes érdeklődés, a kitartás, a szolgálat kötelességtudása. Nem véletlen, hogy kiválasztása eredménnyel járt, ami tanárainak forráskiadó munkájába való bekapcsolódását jelentette. Ezek az évek természetesen nem csupa tanulással teltek; az olvasó bepillantást nyerhet házitánítóskodásába, természetjáró, túrázó, kerékpározó kikapcsolódásaiba is.

A felkészülő tanulás utáni pálya a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban kezdődött. Ez Kelemen Lajos számára a forrásokhoz való közelséget jelentette, e lehetőséget maximálisan kiaknázta. Ebből született első könyve, a *Kolozsvári kalauz*, gyűjtőmunkájával itt alapozta meg későbbi könyveit, tanulmányait, cikkeit. A tudományos tevékenység mellett azonban felvállalta a más eredetű érdeklődés kiszolgálását is, s mint családfakutató is rendelkezésre állt. Életében később levéltáros időszak és tanári működés is következett; az életrajz árnyaltan mutatja be az állásváltozások okait, körülményeit, hatásait. Ahogyan a szerző Kelemen Lajosnak Veress Endre történésszel kapcsolatos kifogásaira, a tudományos élettel járó frusztrációkra, e kapcsolat árnyalt elemzésére és a doktorátus elmaradására is sort kerít. Az életút az egyetemi évek után sokszálúvá vált, tanári kenyérkeresete mellett sem hagyott fel a tudományos munkássággal, s házasságkötése Mikó Erzsébettel személyes körülményeinek kedvező változását hozta. Igen jelentős állomása volt életének az 1908-as esztendő, amikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára

lett. Ez elősegítette egyre terjedő ismertségét, szakmai tekintélyének kialakulását, közéleti tevékenységét; mindháromra nagy szükség lett az I., majd a II. világháború befejezése után, és Kelemen Lajos, amennyire a szűkülő lehetőségek engedték, mindig meg is felelt az elvárásoknak.

A kötet második része Kelemen Lajos szakterületeinek ismertetését, összefoglalását tűzte ki célul. Külön tárgyalja a nyomtatásban megjelent és a kéziratban maradt munkákat, illetve kitér az 1989 után megélenkülő kiadásokra. Az egyes fejezetek részletesen, olykor a tartalomismertetés szintjéig tárgyalják az egyes műveket, elemzik terjedelmüket, számukat, megjelenési hely szerinti is. Kiemelendő ezek közül a *Székely oklevéltár* kilencedik, kéziratban maradt kötete. A szerző nem kerüli ki azt a kérdést sem, hogy a tudományos munka tárgya, tartalma milyen összefüggésben áll a nemzeti hatalom kérdésével; Kelemen Lajos mint egyszemélyes intézmény vállalta fel a genealógiai kutatások és az ismeretterjesztés feladatát, mivel abban is a nemzeti kultúra továbbélését látta. A felhasznált források közül ki kell emelni Kelemen Lajos személyi irat- és dokumentumanyagát, amely a kolozsvári levéltárban – hivatalos néven: Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága – található. E kötet alapján úgy tűnik, ezek a naplók, levelek, iratok bőven adnak majd még munkát, kutatási lehetőséget az utókoroknak.

Az életrajz oldalainak lapozgatása közben az olvasóban felülrik a kérdések: hogyan állnak, állhatnak a múlt tudósai az utókor szeme előtt? Mert az köztudott, szinte közhelyes elképzelés, hogy a korábban élt írók, művészek, tudósok, politikusok stb. mind befolyásolni akarták az utókort, de vajon a kései korok hogyan látják, megláthatják-e, megérthetik-e a velük már személyes kapcsolatba nem került elődöket? Többet látnak nyilván a fennmaradt és elérhető kéziratok, nyomtatott művek alapján, mint a kortársak, ám végleg elvesztek számukra az emberi személyiség jelen idejű pillanatai, a világgal interaktív kapcsolatban álló ember, a maga bonyolultságában és ellentmondásaiban. Ezért az utókor sem tud mást tenni, mint hogy részismeretei segítségével megörökít egy képet, amely legtöbbször nem teljes, ám azt az illúziót akarja kelteni vele, hogy a szemlélő a korabeli valóságot látja.

Kelemen Lajos életműve hat és fél évtizedre terjedt. A nagy átfogó művek hiánya mellett igen gazdag tematikai sokszínűség jellemezte. Írásainak alapját mindig a történelem adta, inkább az ágazati, mint az egyetemes. Azokban az írásokban is tetten érhető ez a háttér, amelyek több tudományág ismereteit foglalják magukban. Tizenhat terjedelmes kézirat maradt a hagyatékában, s egy jelentős személyes levéltár. Sok-

kal több azonban a kéziratban maradt, félig kész írás vagy gyűjtemény, amelyek a körülmények szorításában nem válhattak teljessé, s ezáltal nyomtatásban is elérhetővé. Akad ezek között egyháztörténet – haláláig az unitárius egyház hű fia maradt –, művészettörténet, tanulmányok, cikkek vegyesen. Az igazi oeuvre azonban az önálló kiadványokból, könyvekből áll, amelyek minden olvasó számára jelzik, de ki nem merítik tevékenysége határait. Hiszen annak jelentős részét tette ki például műemlékvédelmi tevékenysége, valamint saját korának művészetére vonatkozó érdeklődése. Csetri Elek mindezek alapján Kelemen Lajos szellemi-lelki arcát is megrajzolja, melyhez éppen a függelék szolgáltatja a legtöbb adalékot: a világháborús harcok közepette az egyházi és világi értékek mentésével, az utódok számára lehetőségessé tett hagyományozással.

Tompa Andrea

Fejtől s lábtól Kettő orvos Erdélyben

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2013

Zólya Andrea Csilla

A TESTBE SZORULT TÖRTÉNETEK

Tompa Andrea második kötete, a *Fejtől s lábtól* méltán keltette fel a kritikusok érdeklődését és izzított parázs vitákat is a különböző olvasataik kapcsán, hiszen kétségtelen, hogy az utóbbi évek egyik legjelentősebb és egyben legizgalmasabb regényéről beszélünk. A cím, bár első hallásra szokatlanul hangzik, a kötet több szálon futó cselekményeinek kibontakozásával egyre mélyebb jelentésrétegekkel telítődik.